

ДРУШТВЕНИ, ЕКОНОМСКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ ТРАНЗИЦИЈЕ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА (Позивни реферат)

Академик проф. Др. Слободан Нешковић, e-mail: slobneskovic@gmail.com

Универзитет привредна академија у Новом Саду

Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд

Sažetak: Значај транзиције земаља Западног Балкана манифестује се у више аспеката. Већина земаља које су обухваћене Процесом стабилизације и придруживања неће ускоро постати пуноправне чланице ЕУ јер је то условљено повезивањем њихових привреда и осталих чинилаца које би позитивно утицале на убрзани економски развој. Процеси регионалне интеграције важне су и за привлачење директних страних инвестиција. Заправо, регионална сарадња земаља Западног Балкана је формални услов за унапређење односа ових земаља са ЕУ, а иницијативе у овој области могу убрзати процес приближавања. Политике безбедности и спољнополитички приоритети влада земаља Западног Балкана развијају се у правцу смањења међудржавне и регионалне напетости.

Кључне речи: транзиција, регионална сарадња, европске интеграције, Западни Балкан, Европска Унија

SOCIAL, ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF TRANSITION OF THE WESTERN BALKANS (Keynote paper)

Abstract: The importance of transition of the Western Balkans is reflected in several aspects. Since most of the countries covered by the Process of Stabilisation and Association will not become full members of EU soon, it is conditional on by linking their economies which would have a positive impact on the rapid economic development. The processes of regional integration are important for attracting foreign direct investment. In fact, regional cooperation in the Western Balkans is a formal condition for improving relations of these countries with the EU, and initiatives in this area may facilitate the process of it. Policy of security and foreign policy priorities of the government of Western Balkan countries are developing in the direction reduction of inter-state and regional tensions.

Keywords: transition, regional cooperation, European integration, Western Balkans, the European Union

УВОД

У претходних двадесет година у субрегиону Западног Балкана, покренута су сложена политичка питања у вези са послератном демократизацијом, пограничним споразумима, мултиетничким управљањем садржаним у процесима транзиције. Земље Западног Балкана суочиле су се са „троструком транзицијом” која се не може поредити ни са једним искуством из Централне или Јужне Европе. Оне су прелазиле пут: (1) од рата ка миру, (2) од хуманитарне помоћи ка одрживом развоју и (3) од социјалистичког политичког система ка економији слободног тржишта.

Значајну улогу у функционисању субрегиона имао је ЦЕФТА споразум који је својим чланицама донео вишеструке користи, како у производњи и трговини, тако и у прилагођавању прописа и институција принципима слободног тржишног пословања. Најбитнија ствар коју овај споразум доноси, јесте дијагонални систем кумулације порекла.

Такође, споменут је и безбедносни аспект регионализације и европских интеграција земаља Западног Балкана, који има незаобилазан значај на европеизацију држава.

Примарни задатак регионалних блокова је да се мултинационалним компанијама, било унутар или изван својих граница, обезбеде што повољнији услови за инвестиције и оплодњу капитала. Преношење компетенција државе на регионалне и наднационалне институције, може се посматрати и као ограничавање националног суверенитета, али и пружање могућности државама које доминирају у наднационалним институцијама да намећу своје националне интересе.

1. ЗАПАДНИ БАЛКАН – ДРУШТВЕНИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ ФУНКЦИОНИСАЊА

Западни Балкан чине државе настале распадом СФРЈ (осим Словеније и Хрватске) и Албанија. Регион има пет или шест држава, у зависности од тога ко је признао Косово¹⁵. На Западном Балкану има 23 милиона становника, са бруто домаћим производом по становнику који је у најсиромашнијим земљама пет пута мањи него у најбогатијој, а највећа земља има 11 пута више становника од најмање. У региону се говори седам језика, од којих за четири није потребан превод, има 6 валута, три религије и користе се два писма.

Земље Западног Балкана се налазе под великим утицајем међународних финансијских институција (ММФ и Светска банка) које им дају кредите уз два подједнако тешка услова: велике каматне стопе и одређени политички услови који подразумевају спровођење економских реформи и стварање одговарајућих система политичких односа. Оне затим, у име међународног капитала, суверено владају националним економијама огромног броја држава у свету. Без њиховог учешћа и присуства не може се више замислити скоро ни једна национална економија. Ове институције својом финансијском снагом представљају главни генератор економских и финансијских интеграција и усмеравају глобалне и регионалне економске процесе. Међународни капитал који се преко њих транспонује, налази се у функцији мултинационалних компанија и финансијских магната, који га, уз њихово посредовање, пласирају у велике светске пројекте. Оно што је карактеристично за методе рада Светске банке и ММФ-а је чињеница да су услови сарадње са националним државама изразито политички обојени. Директно се постављају захтеви не само у погледу монетарног система и економских реформи, уз обавезно слободно тржиште, већ се траже и модели друштвеног система и државне организације.

При разматрању питања регионалне сарадње земаља Западног Балкана треба имати у виду да западни Балкан, иако јој географски припада, није у целини интегрални део ни политичког ни економског простора Европе. Дешавања из XX века, првобитна

¹⁵ Према Уговору између Србије и Косова – постигнутом у Бриселу 24. Фебруара 2012, уз посредовање ЕУ, Косово ће бити представљено под именом "Косово*", али и уз фусноту која упућује како на Резолуцију УН Бр. 1244 тако и на мишљење Међународног Суда Правде, ИЦЈ, у вези Косовоске декларације о независности.

затвореност комунистичког, а касније и социјалистичког система према капиталистичкој европској привреди, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије праћен грађанским ратом и настанком нових држава, довеле су Балкан у споредни положај у односу на савремену европску интеграцију. Земље које припадају Западном Балкану су мање и средње земље које се могу успешно и ефикасно развијати само укључивањем у регионалне економске интеграције и коришћењем ефеката ширења тржишта и конкуренције.

Регионална сарадња кључна је за решавање питања наслеђених из прошлости, али и оних са којима се Западни Балкан сада суочава. Међутим, од изузетног је значаја, да све земље Западнoг Балкана јачају свој демократски потенцијал и све теже истом циљу тј. унапређивању односа са Европском унијом. Зато је перспектива чланства у ЕУ и напредак земаља овог региона према њој најбољи покретач и правац развоја, а и гарант доброкомшијских односа међу самим земљама. Евидентно је да је регион напредовао у развијању сарадње, посебно у конкретним областима, док на политичком нивоу сарадња осцилира, али "држи правац" развоја. "Нема могућности заједничке будућности ако нема капацитета за суочавање са прошлошћу заједно. ЕУ инсистира на томе. Регионална сарадња и помирење су тежак задатак и за ЕУ и за Западни Балкан." ¹⁶

У последњој деценији XX века дошло је до изузетног пораста броја регионалних трговинских аранжмана међу земљама, па је пажњу економске јавности опет привукао на кратко заборављен однос између регионализације и глобализације. Приближно 1/3 регионалних трговинских аранжмана који су тренутно на снази, односи се на земље које су у развоју. Број регионалних трговинских аранжмана између развијених и земаља у развоју се током година повећавао, при чему је у том процесу ЕУ имала доминантну улогу. Свим земљама у региону западног Балкана Европска унија је главни извозни и увозни партнер. Богато тржиште Европске уније има велику моћ асорпције за робу и услуге из земаља западног Балкана, а са друге стране Европска унија је велики произвођач робе и услуга које су нарочито потребне земљама Западнoг Балкана и традиционално је највећи њихов добављач.

Процес транзиције подразумева широк спектар питања, тако да она, осим трговинске политике подразумева и инвестиције, безбедност, конкуренцију, стандардизацију и изградњу институција сличних европским, као и прихватању обавеза које ове земље морају да испуне, како би свој развој усмериле ка вредностима и моделима на којима се темељи ЕУ. Земље Западнoг Балкана располажу значајним прородним богатствима. То, као и близина тржишта, лакоћа комуницирања и узајамно повезивање партнера недвосмислено указује на могућност ближег повезивања земаља овог региона, у циљу стварања услова за бржи економски раст, повећање дохотка, као и равноправније односе овог региона са светским економским силама.

Регионална сарадња између држава Западнoг Балкана остварује се кроз више облика, међу којима су два најзаступљенија: институционални и функционални. Опет сваки од њих можемо поделити на: мултилатерални и билатерални, институционални и секторски, као и хоризонтални и функционални.

¹⁶ Изјава Венсан Дежера, Шефа Делегације ЕУ у Србији, 06.јуна 2012.г., на скупу под називом: "Регионална сарадња и европске интеграције" у Београду у Министарству спољних послова Србије

Организовани криминал, који је присутан у разним облицима попут: трговине дрогом, трговине људима и илегалне миграције, као и у економско-финансијској сфери, пролиферацији конвенционалног оружја и ширењу оружја за масовно уништење; и ништа мање важан проблем корупције, представљају озбиљне претње развоју друштва и земље, које имају потенцијал да осујете процес демократизације у земљама региона.

Изазови, ризици и претње, као ни механизми којима се може достићи висок степен заштите државе и друштва и обезбедити ефикасан одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, у стратегијама нису у потпуности дефинисани и ранжирани према тежини последица њиховог испољавања.¹⁷ Претњама, попут организованог криминала, корупције, енергетске кризе, елементарних непогода, техничких и технолошких несрећа или проблемима економског развоја, је требало посветити више пажње у стратегијским документима, с обзиром на то да, у овом тренутку, они представљају много већу претњу за безбедност српског становништва од тероризма или оружане агресије.¹⁸

Ипак, без обзира на наведене недостатке, постојећи стратешко-доктринарни оквир којим се дефинише област националне безбедности земаља Западног Балкана и спровођење мирољубивих политика безбедности, је озбиљан корак који обезбеђује стабилност у региону. Стратегије и доктрине треба да се мењају и прилагођавају променама у опажању безбедности како у својој земљи, тако и на регионалном и међународном нивоу, као и да утичу на реформе сектора безбедности. Међутим, и поред бројних напора регионална безбедносна заједница на Западном Балкану још није изграђена. С друге стране, ни реконфигурација региона још није завршена, што неминовно утиче и што ће утицати на стратешку перцепцију држава и бити узрок сталних промена политика безбедности.

У наредној Табели 1. дат је преглед Међународних конвенција које су потписале државе Западног Балкана.

Табела 1: Међународне конвенције чије су потписнице државе Западног Балкана¹⁹

Конвенције и Протоколи	Алабнија	БиХ	Црна Гора	Македонија	Србија
Појединачна конвенција о Наркотицима и дрогама, 1961	2001	1993	2006	1993	1993
Конвенција о психотропним Супстанцама, 1971	2003	1993	2006	1993	1993
Конвенција о илегалној трговини дрогама и психотропним супстанцама, 1988	2001	1993	2006	1993	1993
Конвенција против корупције	2006	2006	2006	2007	2005
Конвенција против транснационалног организованог криминала	2002	2002	2006	2005	2003
Протокол за превенцију и заустављање, трговине људима, посебно женама и	2002	2002	2006	2005	2003

¹⁷ Нешковић, С., Икономическата дипломатија б контекста националната и глобалната сигурност, Велико Трново: Универзитет „Св. Св. Кирил и Методије“, 2012, стр. 133.

¹⁸ Бјелош, М., *Serbia, „Security Policies in the Western Balkans“*, 2013, стр.151.

¹⁹ Извор: *Crime and Its Impact on Balkans and Affected Countries*, United Nations, Office on Drugs and Crime, March 2008, стр.:113.

децом					
Протокол против кријумчарења миграната, земљом, морем и ваздухом	2002	2002	2006	2005	2003
Протокол против илегалне производње и Трговине оружјем, његовим деловима, Компонентама и муницијом			2006		2005

Наведени сектори су и дефинисани као приоритети за наредни циклус вишекорисничких претреступних фондова IPA после 2013. којима се финансирају заједнички пројекти у региону.²⁰ Степен регионалне сарадње земаља Западног Балкана долази више од самих земаља региона, а не само из ЕУ, што је и условило више партнерски однос - између Европске комисије, као донатора, и земаља региона. Земље Западног Балкана учествују у 39 од 42 регионалне иницијативе које обухватају само земље југоисточне Европе и Западног Балкана, а као један од центара регионалне сарадње издвојило се Сарајево као седиште четири иницијативе.

Програми сарадње између земаља које користе IPA за период 2014-2020. биће усмерени на друштвено-економски развој у пограничним подручјима, при чему најважнији делови остају акције људи људима, развој људских ресурса и дељење информација.²¹

2. ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Једна од битних ствари на које ЕУ обраћа пажњу приликом пријема нових чланица је и степен трговинске интегрисаности земаља потенцијалних чланица са Унијом. У том погледу земље Западног Балкана стоје релативно добро. Оне обављају већину спољнотрговинске размене управо са Унијом, што је позитивно, али имају велики трговински дефицит и лошу структуру извоза, што је негативно.

Субрегион Западног Балкана сачињавају земље које нису довољно моћне у економском смислу, и регионална економска сарадња међу њима још увек није на завидном нивоу. Реч је о дуготрајној карактеристици која је произашла из економске и политичке маргинализације у односу на главне светске токове, слабе комуникације са главним европским интеграцијама, изолованости од глобалне привреде и традиционално лоших политичких односа међу њима. Трговина у региону Западног Балкана је трпела и због дугогодишњих економских санкција према СРЈ, као и због конзервативних трговинских режима и политика које су одликовале велике царинске и нецаринске баријере. Све ово је утицало да узајамна трговина земаља Западног Балкана буде мања него што би се могло очекивати између земаља суседа.²²

Унутар општег приступног система ЕУ, земље Западног Балкана, а самим тим и Србија, имале су привилегован третман оличен у посебном односу са Европском унијом до њиховог приступања, а то је процес стабилизације и придруживања (ПСП). Овај оквир предложен је 1999, док су у региону још увек трајали ратови, дефинисан на Самиту у

²⁰ „На почетку XX века постојало је 37 међувладиних и 176 међународних невладиних организација, а крајем истог тај број је достигао врло импресивне вредности – 6.743 међувладиних и 47.098 невладиних организација.“ - David Held & A. McGrew, Globalization/Anti-globalization, Polity Press, Cambridge, 2002, str.18

²¹ Нешковић, С., Савремени концепти економског развоја земаља Југоисточне Европе са акцентом на IPA фондове и Бих, Међународна конференција: „Савремени трендови у земљама Југоисточне Европе“, Травник, 2013,стр.:21.

²² Карић, Д.,Западни Балкан и евро интеграције, Socioeconomica – The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development, Vol. 1, N° 1, 2012, стр. 57.

Загребу 2000. године на коме се окупило тадашњих пет балканских земаља и петнаест чланица Европске уније, а затим потврђен на заседању Савета Европе у Солуну (2003) где је наглашено да је „будућност Западног Балкана у Европској унији“.

Процес стабилизације и придруживања посебно је осмишљен за балканске земље, будући да имају заједничке историјско-политичке, економске и друштвене одлике, и на посебан начин су повезане са ЕУ. Главни циљеви процеса су стабилизација и транзиција ка тржишној економији, јачање регионалне сарадње и приступање Европској унији. Како би ти циљеви били постигнути, процес стабилизације и придруживања рачуна на:

- 1) Трговинске концесије: путем такозваних „аутономних трговинских мера“ којима се одобрава слободан приступ тржишту Уније за све балканске производе.
- 2) Финансијску и економску помоћ: од 2000. до 2006. преко програма CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation), а од 2007. преко Инструмената за претприступну помоћ (IPA). У периоду од 2007. до 2013. преко IPA је уложено 11.5 милијарди евра, кроз различите пројекте из области демократизације, образовања, развоја институција или регионалне сарадње.
- 3) Споразуме: билатералне споразуме о стабилизацији и придруживању (SSP) који су потписани са свим земљама укљученим у процес стабилизације и придруживања.

Незаобилазна улога у економским односима односи се и на ЦЕФТА споразум чија је основна улога била припрема земаља потписница за приступање ЕУ, а услови за приступање су били: чланство у Светској трговинској организацији (СТО) или поштовање прописа СТО; потписан Споразум о приступању Европској унији или неки други документ о приступању; споразум о слободној трговини са осталим чланицама ЦЕФТА споразума.

ЦЕФТА 2006 споразум, односно, Споразум о слободној трговини у Централној Европи –ЦЕФТА, потписан у Букурешту 19.12.2006. заменио је мрежу од 32 билатерална споразума о слободној трговини у регион југо-источне Европе, који су били у примени од 2001.г. и који су допринели либерализацији и олакшању услова трговине. Он представља измењену и модернизовану верзију ранијег ЦЕФТА споразума који су примењивале земље централне Европе.

Најважније новине Споразума ЦЕФТА 2006 у односу на раније билатералне споразуме су: могућност примене дијагоналне кумулације порекла робе, увођење поступне либерализације трговине услугама, обавеза изједначавања услова за инвестирања у региону, путем примене правила СТО и обезбеђивање једнаког третмана домаћих и инвеститора из региона, постепено отварање тржишта јавних набавки и једнак третман домаћих и добављача из земаља у региону, обезбеђивање заштите права интелектуалне својине у складу са међународним стандардима, ефикасан механизам за решавање спорова до којих долази у примени Споразума, обавеза придржавања правила СТО, без обзира да ли је земља чланица или није. Ступањем Споразума на снагу примењен је ниво либерализације који је утврђен билатералним споразумима, уз немогућност увођења додатних фискалних и квантитативних ограничења. Споразумом је прописана обавеза потписница да успоставе зону слободне трговине и пуну либерализацију у складу са одредбама Споразума ЦЕФТА. Земље потписнице споразума, како би се

избегле превелике негативне ефекте применом истог, могу користити одређене мере за заштиту домаће привреде, који се спроводе у складу са мерама СТО и Закона о спољно-трговинском пословању, а примењују се у случају: дампинга и субвенционисања производа чији увоз наноси озбиљну штету домаћој производњи, прекомерном расту увоза који угрожава производњу, запосленост и домаћу продају, као и у изузетним ситуацијама и порасту увоза пољопривредних производа, уколико он изазива озбиљан поремећај на тржишту.²³

ЗАКЉУЧАК

Међународни и локални актери су и поред бројних субјеката укључених у одржавање мира након распада Југославије, сматрали да је ЕУ најзначајнији катализатор интеграција Западног Балкана, нарочито после Самита одржаног у Солуну 2003. године, када је и покренут план проширења ЕУ, који би укључивао земље Западног Балкана. Испоставило се да је ЕУ преценила своју способност да спроведе процесе транзиције на овом простору, да би касније пројектовала тзв. „Стратегију проширења путем условљавања” са стеченом улогом у решавању конфликта и постконфликтне демократизације уз спољну помоћ. У контексту транзиционих трендова земаља Западног Балкана, Европска унија покрене Процес стабилизације и придруживања, којом је обележена нова фаза регионалне политике Европске уније према Западном Балкану. Процес је заснован на редефинисаном принципу Европске уније који је званично истакнут на Самиту ЕУ у Феири и поновљен на загребачком Самиту ЕУ 2000. године. Земље региона су се у Заједничкој декларацији са наведеног скупа обавезале да између себе закључе посебне регионалне споразуме о сарадњи чија ће основа бити политички дијалог, регионална зона слободне трговине и блиска сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова. Имајући у виду да ће ови споразуми бити елемент Споразума о стабилизацији и придруживању, сматрало се да ће “продубљење регионалне сарадње ићи руку под руку са приближавањем, са ЕУ.”²⁴ Основни постулати процеса транзиције засновани су на успостављању политичког дијалога са ЕУ, развоју и унапређењу постојећих економских и трговинских односа, увођењу сарадње у низу других области попут унутрашњих послова, безбедности и слично, повећаној подршци демократизацији грађанског друштва и обнови и развоју институционалног система земаља ЈИЕ, развоју постојеће финансијске помоћи путем ЦАРДС-а на закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању, којим се завршава сам процес, али и отпочиње фаза припреме за преговоре о чланству у ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бјелош, М., *Serbia*, „Security Policies in the Western Balkans“, 2013.
- [2] Held, D., McGrew, A., *Globalization/Anti-globalization*, Polity Press, Cambridge, 2002.
- [3] Карић, Д., Западни Балкан и евро интеграције, *Socioeconomica – The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development*, Vol. 1, № 1, 2012.
- [4] *Crime and Its Impact on Balkans and Affected Countries*, United Nations, Office on Drugs and Crime, March 2008.

²³ Нешковић, С., Саобраћајни коридори у функцији развоја земаља Југоисточне Европе, Међународна конференција: „Мобилност и сигурност цестовног промета“, Травник: Интернационални универзитет Травник, 2013, стр. 19.

²⁴ Лопандић, Д., „Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи“, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001, стр. 177.

- [5] Лопандић, Д., „Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи“, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001.
- [6] Нешковић, С., Међународна економска шпијунажа и заштита транзиционих држава, Зборник радова: Безбедност у постмодерном амбијенту, Књига VIII, Београд: ЦЕСНА Б, 2010.
- [7] Нешковић, С., Икономическата дипломатија б контекста националната и глобалната сигурност, Велико Трново: Универзитет „Св. Св. Кирил и Методије“, 2012.
- [8] Нешковић, С., Саобраћајни коридори у функцији развоја земаља Југоисточне Европе, Међународна конференција: „Мобилност и сигурност цестовног промета“, Травник: Интернационални универзитет Травник, 2013.
- [9] Нешковић, С., Савремени концепти економског развоја земаља Југоисточне Европе са акцентом на IPA фондове и Бих, Међународна конференција: „Савремени трендови у земљама Југоисточне Европе“, Травник, 2013.
- [10] Нешковић, С., Европске интеграције и развој туризма земаља Југоисточне Европе, Међународна конференција: Савремени трендови у туризму, Травник: Интернационални Универзитет Травник, 2013.
- [11] Nešković, S., Current Aspects of the Tourism Situation in the Western Balkan Countries, Paper Proceedings, 7th International Conference „Science and Higher Education in Function of Sustainable Development – SED 2014“ 03-04. October 2014, Užice, Serbia, Business and Technical College of Vocational Studies, 2014.
- [12] Нешкович, С., Регионалното сатрудничество и европеиската интеграција в функционирането на сигурноста на страните от Западните Балкани, Трета меѓународната научна конференција „Нови предизвикателства пред сигурноста на Балканите“, Велико Трново: Универзитет „Св. Св. Кирил и Методије“, 2015.